

„DOLÁNYTÓL AZ ARANYGOMBIG”

Beszédes őskori helyek régészeti felderítése a szécsényi
járásban

Szakmai beszámoló

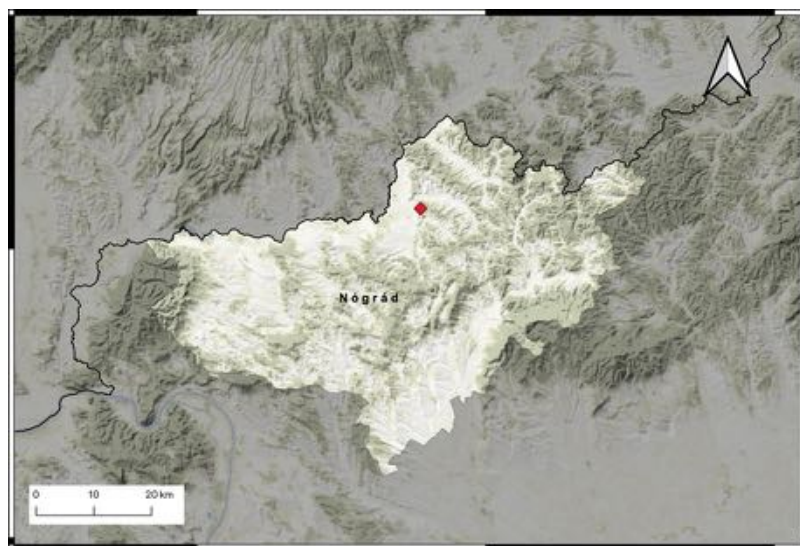
NKA pályázati azonosító: 207134/00386



Szécsény
2022

I. Bevezetés – a projekt bemutatása

Északkelet-Magyarország – és benne Nógrád megye – a régészetileg kevésbé kutatott része az országnak. Különösen szembetűnő ez annak ismeretében, hogy számos ős- és honfoglalás kori lelőhely, valamint a törökkori végvárrendszer látványos erődítései több, mint kétszáz éve a régészeti kutatás fókuszában vannak. A régió kutatottságának csekély mértéke részben a növényzeti fedettségnek köszönhető, részben pedig a hagyományos gazdasági elmaradottságból, vagyis a nagyberuházások és a hozzájuk kapcsolódó régészeti feladatellátások hiányából is következik. Ilyen körülmények között különös jelentőségük van a Nemzeti Kulturális Alap jóvoltából megvalósuló, egymásra épülő, kis költségvetésű projekteknek, amelyek végső soron egy folyamatos kutatási programként valósulnak meg.¹



1. sz. kép: A projekt megvalósulási helyszíne

A mikrorégió földrajzilag Piliny és Szécsény közigazgatási egységei közé ékelődik és részben a Litke-Etesi dombság kistájhoz tartozik. Az Ipoly völgyét keletről kísérő, dombok és patak völgyek, közepes magasságú hegyek és szurdokok alkotják, ahol a magasabb térszínek erdővel fedettek, a völgyeket pedig főleg legelőnek használják. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek csupán az Ipoly és a Ménes-patak völgyében ismertek, közülük tudománytörténetileg is legjelentősebb a Szécsény közigazgatási területéhez tartozó benczúrfalvi Majorhegy. E lelőhely a kutatásunk kiindulópontja, melynek során az erődített őskori földvár és közvetlen környezetének szisztematikus terepi kutatására került sor. Innen kiindulva, elsősorban a mikrorégió beszédes földrajzi elnevezései (pl. Aranygomb-dűlő, Őrhegy) alapján – melyek egyúttal potenciális régészeti fedettséget is jeleztek – végeztünk műszeres lelőhelyfelderítést.

¹ Az eddig megvalósult projektek során a Szécsényi-medencében és a szomszédos Piliny község külterületén folytattunk roncsolásmentes lelet- és lelőhely-felderítést. Vö.: Guba et al 2017; Guba-Tankó 2019.

II. Módszertan és célkitűzés

A kutatási téma kettősége okán a célkitűzés is kettős: egyrészt a Majorhegy és környékének régészeti lelőhelyeit kívánjuk hitelesíteni. Másrészt a lelőhely tágabb környezetében, főként az Ipoly-völgyében, a legelővel fedett (és így régészeti terepbejárásra alkalmatlan) területek műszeres lelőhelyfelderítését céloztuk meg.

A kiválasztott területek kutatására az ún. „portyázásos” fémkeresős módszert használtuk, amely során 5–6 fémkereső műszeres kutató, laza láncban ill. teljesen szabadon mozogva vizsgálta át. A cél az volt, hogy az adott lelőhelyen belül megtaláljuk azokat a zónákat, ahol szórvány fémtárgyak nagyobb mennyiségben fordulnak elő. Minden kutató GPS műszert használt az előkerült tárgyak koordinátáinak rögzítésére, amelyet egységes leletkísérő lapon rögzített és a lelettel együtt elcsomagolt.

A kutatásokat a szécsényi Közművelődési Nonprofit Kft. keretein belül indítottuk el, majd 2021. őszétől a MNM tagintézményeként folytattuk és fejeztük be. A terepi munkák az ELTE Régészettudományi Intézete, valamint a MNM Nemzeti Régészeti Intézete (illetve jogelődjének a MNM Régészeti Örökségvédelmi Igazgatósága) együttműködésében valósultak meg. A kutatói infrastruktúrát és eszközöket ezen intézmények biztosítják. A terepi kutatásokban legnagyobb mértékben Nógrád megye közösségi régészeti programjában résztvevő, fémkeresős önkéntesek munkájára támaszkodtunk.

III. A régészeti tevékenységek és eredményeik leírása (lelőhelyek és potenciális lelőhelyek)

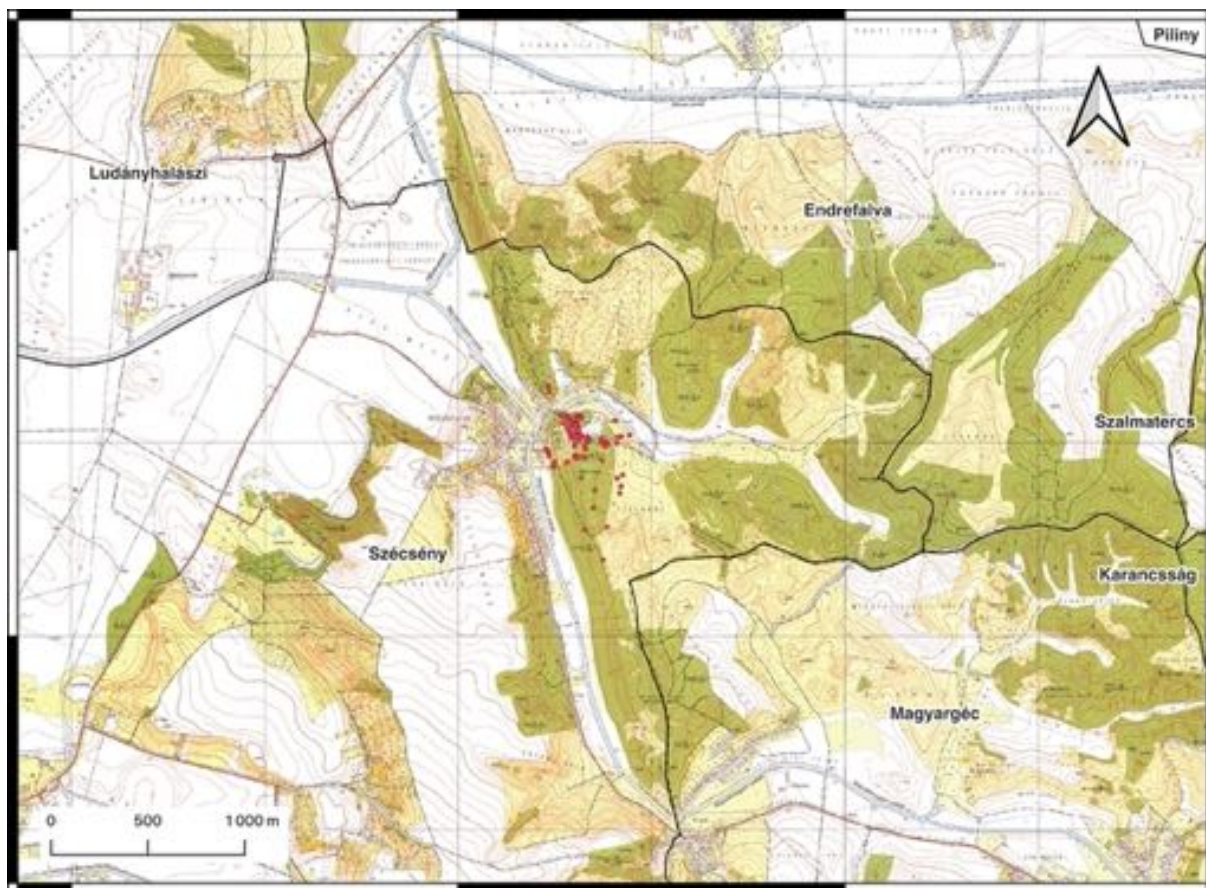
Szécsény-Benczúrfalva-Majorhegy (LH azonosító: 30699)

Bevezetés

Szécsény közigazgatási területén található Benczúrfalván több régészeti lelőhely is ismert, ezek közül a kutatásunk fókuszában az erődített, bronzkori földvárként ismert Majorhegy áll.

A lelőhelyről elsőként Fényes Elek 1851-ben úgy írt, hogy „a hegyen holmi régi sáncokat látni”, majd később Pulszky Frigyes, Nyáry Jenő, Pintér Sándor végeztek kutatásokat. A Major-hegy őskori lelőhelye a 19. sz. második felében azért került a figyelem középpontjába, mert több alkalommal igen impozáns és kiemelkedő lelet (arany- és több bronzkincs) került itt elő. 1934-ben Tompa Ferenc kisebb ásatást végzett a hegyen, amelynek eredményeként több bronz és aranytárgyról közölt beszámolót. A lelőhely hitelesítését elsőként 1951-1952-ben Patay Pál végezte, aki a hegy északnyugati lábánál későbronzkori településjelenségeket tárt fel.

A Majorhegy északkeleti részén elterülő, ma is használt temető területén 1978-ban Soós Virág végzett kisebb leletmentést, ahol részben a későbronzkori település leletei, illetve az itt álló templomrom további falrészletei is előkerültek.



2. sz. kép: Szécsény-Benczúrfalva-Majorhegy és környezete

Feladatleírás

A terepi munkát – elsősorban egy általános tájékozódásként – a Majorhegy északi oldalában indítottuk el, a portyázásos módszerrel a jelenleg is használt temető környékét, a Majorhegy északi, északnyugati részét, valamint a hegygerincet és platóját vizsgáltuk át. A temető közvetlen környékén szórvány középkori leletanyag került elő, pl. ezüstérme (II. Béla ezüst dénár), bronz pecsétgyűrű. Itt minden valószínűség szerint az egykori középkori település szélét fogtuk meg.



3. sz. kép: Középkori leletek

A platón ugyanakkor sem régészeti lelet, sem recens fémtárgy nem került elő.

A hegy nyugati lejtőjén, az Orgona utca 2. sz. alatti ház telkén, ahol 1974-ben Stanczik Ilona hitelesített egy aranydepót, szintén több alkalommal átvizsgáltuk, azonban néhány öntecsen és egy bronz tűn kívül egyéb értékelhető leletet nem rögzítettünk.



4. sz. kép: Orgona utca 2. telek kertje

A Majorhegy keleti oldalában szórvány bronzleletek, öntecsek kerültek elő, az északi és északnyugati részén azonban három érintetlen, egy bolygatott bronzdepót tártunk fel és dokumentáltunk. A feltárás menetéről, az előkerült tárgyakról részletes fotó- és rajzdokumentáció készült, melyet fotogrammetria és LiDAR felméréssel is kiegészítettünk.



5. sz. kép: Az 1. sz. bronzdepó feltárása és dokumentálása

A MNM NRI geodéziai osztályának munkatársai drónos LiDAR felvételeket is készítettek a területről, melynek célja az ismert és feltételezett erődítések térképezése volt. A felvételek elsődleges elemzése szerint az északi részen nincs erődítés, a korábban a nyugati lejtőn erődítésnek vélt nyomok pedig a teraszos művelés eredményei.



6. sz. kép: LiDAR felvétel készítése drón segítségével

Eredmények

A Majorhegy fémkeresős kutatásának legfontosabb eredménye a számos, szórványosan előkerült bronztárgyon túl az a négy bronzkincs, amely a lelőhely első, hitelesen dokumentált depóit jelentik. A depók a minőségi és mennyiségi összetételükön túl újabb információt adnak a lelőhely koráról, használatáról, valamint lehetőséget adnak ahhoz, hogy a korábbi depókat (amelyek előkerüléséről alig van adatunk) értelmezni tudjuk.



7. sz. kép: A 4. sz. bronzdepó feltárása és dokumentálása

Szécsény-Benczúrfalva-Dubinka (LH azonosító: 46783)

Bevezetés

A középkori kisvár a Majorhegytől északra, annak közvetlen szomszédságában található. Egy ÉK-DNy-i irányú andezit-tellér déli nyúlványán található, nyugati részét az itt létesített kőbánya megsemmisítette. A lelőhelyen ásatás nem volt, a terepbejárások alkalmával csupán néhány középkori és újkori kerámiatöredék került elő, amelyek a kisvár használatának pontosabb meghatározását nem tette lehetővé.

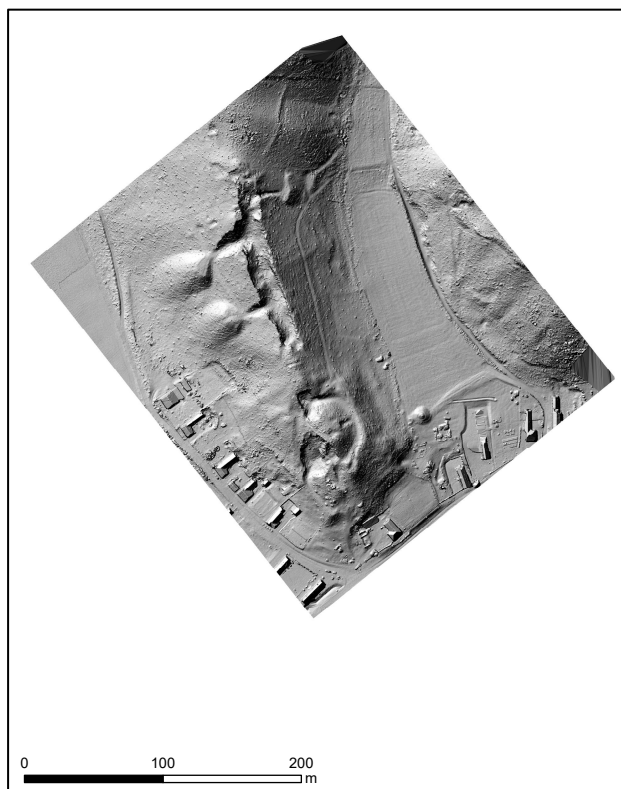
Feladatleírás

A fémkeresős önkéntesekkel több alkalommal, portyázásos módszerrel vizsgáltuk át a várhoz felvezető ösvények, valamint a vár és belső magjának területét. A növényzeti fedettség miatt azonban egyéb leletet a klasszikus terepbejárás módszerével nem tudtunk gyűjteni.



8. sz. kép: Fémkeresős kutatás a Dubinkán

A MNM NRI geodéziai osztályának munkatársai LiDAR felvételeket is készítettek a területről, melynek célja az ismert erődítések és esetleg korábban ismeretlen terepi objektumok térképezése volt. A felvételek a korábbi geodéziai felmérések (Nováki Gyula – Sándorfi Gyula) eredményeit erősítették meg.



9. sz. kép: A Dubinka Árpád-kori kisvárának LiDAR felvétele

Eredmények

A fémkeresős kutatás során nagyon kevés értékelhető leletet gyűjtöttünk. Ugyanakkor kiemelkedő néhány ezüstérme, amelyek az első, pontosan datálható leletei a lelőhelynek. A LiDAR felvételek értelmezése és kiértékelése még folyamatban van, az azonban már most bizonyos, hogy a korábbi felmérések eredményeit pontosítani tudjuk.

Nógrádszakál-Aranygomb

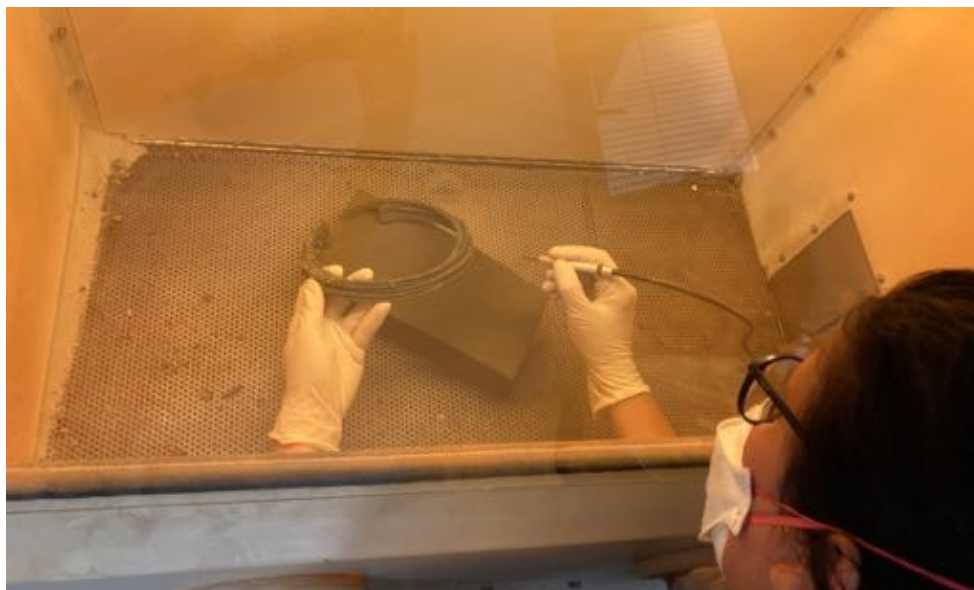
A földrajzi elnevezés alapján, Nógrádszakál község belterületétől DK-re található, potenciális régészeti érdekű területen szintén fémkeresős kutatásra került sor. A terület az Ipoly völgyével párhuzamos, attól keletre eső kisebb, ún. Darna-völgyben fekszik, zárt legelőkkkel. A kutatást a cserkelési módszerrel folytattuk, elsőként az Aranygomb elnevezésű dűlőben. A terület északi része legelő/kaszáló, déli része benőtt, fás-bokros. Recens hulladékon kívül egyéb értékelhető fémtárgy itt nem került elő.

Az Aranygombtól északi irányba a Darna-völgy északi részéig, egész a község belterületi határáig szintén bejártuk a völgyet. Több potenciális domboldalt és a völgyből keletre nyúló kisebb völgyet is keresőztünk, de régészeti korú fémtárgy, jelenség nem került elő.

IV. A leletanyag elsődleges feldolgozása

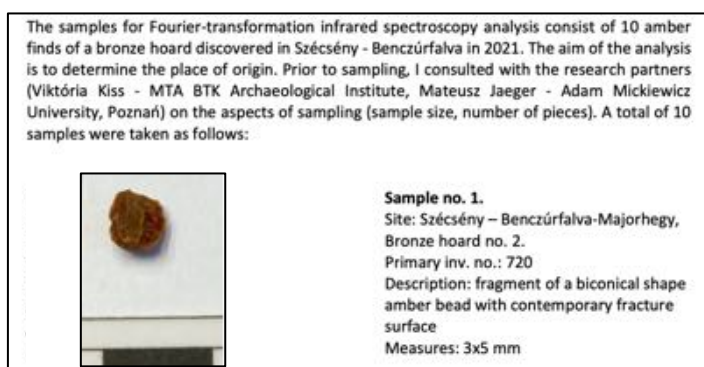
A terepi munkafeladatokkal egyidőben megkezdődött a leletek elsődleges feldolgozása is. A teljes leletanyagot a 717, 718, 718, 720, 721, 724, 725, 727, 728, 729 gyarapodási számokon elsődleges nyilvántartásba vettük. A szórványként előkerült fémtárgyakat fellelt állapotukban fotóztuk és megtörtént a térinformatikai feldolgozásuk.

A bronzkincsek restaurálása is megkezdődött, tekintettel azonban a nagy mennyiségű leletre, a folyamat jelenleg is tart.



10. sz. kép: Bronz torques mechanikus tisztítása

A borostyángöngyökből 10 db töredéket anyagvizsgálatra választottunk ki, melyet a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem kutatói vizsgálnak. Elsődleges cél a borostyánok származási helyének megállapítása.



11. sz. kép: Mintavételi jegyzőkönyv részlete

V. Tapasztalatok, tudományos eredmények, társadalmi hasznosulás

A járásban folyó topográfiai kutatásainkat a Nemzeti Kulturális Alap több alkalommal támogatta (vö. ISzAP=Ipoly-Szécsény Archaeological Project: 2016-2017, 2018-2019; Piliny környéki emblemikus lelőhelyek hitelesítése: 2019-2020). Jelen pályázati tevékenységünk természetesen épül a korábbi kutatásra: annak eredményeit és tapasztalatait felhasználva folytattuk a megkezdett lelőhelyfelderítési és azzal párhuzamosan a leletanyag feldolgozására irányuló munkát.

A topográfiai kutatások modern módszerei pontos és költséghatékony lelőhelyazonosítást tesznek lehetővé. Azon túl, hogy a múzeum gyűjtőterületén új lelőhelyeket derít fel, ill. a már ismertekről bővebb információkat gyűjt, egyúttal segíti az örökségvédelem munkáját is. Hiszen segítséget nyújt a földtulajdonosok, önkormányzatok, döntéshozók stb. számára a régészeti lelőhelyek, vagy régészeti érdekű területek kijelölésében, így akár a településrendezési munkák tervezési fázisában, vagy pl. mezőgazdasági művelési ágak kiválasztásának előkészítésében. Természetesen a terepen gyűjtött adataink és annak eredményeinek társadalmi beágyazódásához idő kell, és főleg olyan szerepvállalás, amely helyi szinten szólítja meg a közösségeket. A kutatás folytatásának egyik aspektusa mindenképp a helyi közösségek aktív bevonása: közösségi régészet, kerekasztal-beszélgetés, az előkerült leletek bemutatása által, valamint ahhoz kapcsolódóan konferencia és ismeretterjesztés formájában lehetséges.

A topográfiai célú kutatásunk során összesen 114 szórvány fémleletet rögzítettünk, melyek közül 90 bizonyult bronzkorinak. Az Árpád-kor ill. középkor időszakához köthetően összesen 6 db fémlelet került elő, köztük 3 db ezüst érme. A bronzkori depókban összesen 1525 egyedi leletet különítettünk el, köztük a fémleleteken kívül 764 db borostyángyöngyöt. A leletek hiteles feltárása és dokumentálása, a kincsegyüttesek összetétele önmagában is jelentős tudományos felfedezés. Ugyanakkor a számszerűen is nagy mennyiségű lelet restaurálása és elsődleges feldolgozása jelen pályázat időkeretét túllépve több hónapos kutatómunkát igényel, ezért összegző bemutatásra, tudományos publikációra csak a közeljövőben kerülhet sor.

VI. Összefoglalás

A kutatási projektünk a régészeti lelet- és emlékanyagok felfedezése, tudományos feldolgozásra épülő kutatása révén nagymértékben járul hozzá a nemzeti kulturális örökség jobb megismeréséhez és méltó megőrzéséhez. A járásban és a megyében dolgozó örökségvédelmi szakemberek munkáját segítjük a potenciális lelőhelyek földrajzi lehatárolásával és a régészeti adottságok pontosításával. Egyúttal a nemzeti örökség részét képező régészeti lelőhelyek védettségének is megfelelő lehetőséget biztosítunk azáltal, hogy a lelőhelyeket szakemberek bevonásával regisztráljuk, dokumentáljuk és állapotukra vonatkozó adatokat rögzítjük.

A régészettudomány történetének utóbbi három évtizedében a „tárgyak régészete” szemléletet egyre inkább a tárgyakat, lelőhelyeket létrehozó és használó közösségek kutatása váltotta fel. Az új értelmezési lehetőségek mellett a természettudományos vizsgálatok forradalmi megújulása (pl.

archaeogenetikai, bioarchaeológiai stb. vizsgálatok) is új irányokat nyitnak meg, amelyekben a régi forrásadatok felülvizsgálati hangsúlyos szerepet kapnak. Így fokozott az érdeklődés a régóta ismert lelőhelyek újraértékelése, új vizsgálati szempontok alkalmazása terén. Ennek csupán egy kis, de ennek ellenére fontos szelete a benczúrfalvi Majorhegy és környezetének pontosabb megismerése. Az új eredmények tükrében további kutatási irányokat jelölhetünk ki, egyúttal szélesebb, több diszciplína együttműködésén alapuló, komplex kutatási projekt valósulhat meg.

A projekt sikeres megvalósulását különösen fontosnak tartjuk a nemzetközileg is jelentős lelőhely védelme és további kutathatóságának biztosítása tekintetében. Az eredmények egyúttal azt is bizonyítják, hogy jelentős potenciállal és tudományos-szakmai kihívással rendelkeznek e rég feltárt lelőhelyek is, melyek további vizsgálatára kutatóként és muzeológusként egyaránt nyitottak vagyunk.

A lelőhely régészeti felderítésén túl szükséges a terület komplex, elsősorban természet- és örökségvédelmi, kultúrtörténeti és ökoturisztikai fejlesztésének megtervezése, elősorban a helyszín és közvetlen környezetének kulturális értékeinek bemutatása céljából. Ennek értelmében a terület további, egyéb szakterületek képviselőinek bevonásával (természetvédelmi szakemberek, ökológusok, turisztikai szakmérnökök) létrejövő komplex felmérését és kutatását kívánjuk elindítani, amely például kiterjed a lelőhelyen található kőbánya és az abban létesített hulladéklerakó felszámolására, a ma is használatban lévő és részben a lelőhelyen található temető és benne Benczúr Gyula kriptájának rehabilitációjára. Ezáltal a lelőhely állapotának megőrzése, kultúrtörténeti szerepének megismerttetése és szélesebb körű társadalmi hasznosítása is megvalósíthatóvá válhat.

Szécsény-Budapest, 2022. október 10.



Guba Szilvia
MNM KFM, régész



Tankó Károly
ELTE, régész